

بررسی ابعاد معنایی رشوه در آیات و روایات

و نقش آن در رکود اقتصادی

رسول بازیار^۱ و امیر مقدم متقی^۲

و علی صیادانی^۳

چکیده:

از آنجایی که بی تردید متن قرآن، متنی پویا و قابل انعطاف می‌باشد؛ لذا این ویژگی‌ها باعث شده تا محتوا و مضمون آیات قرآنی علاوه بر اینکه فرهنگ زمان نزول خود را انعکاس نماید، برای تمامی زمان‌ها نیز سخنی نو و تازه داشته باشد. از این رو می‌توان با تأمل و کاوش ژرف در واژه‌ها و عبارات‌های قرآنی مفهوم تازه و نویی استخراج نمود که حیات فردی و اجتماعی آدمی را هم در بعد دنیوی و هم در بعد اخروی ارتقاء دهد، در این نوشتار بر آنیم تا علاوه بر بررسی ابعاد معنایی رشوه در قرآن و روایات، آثار اجتماعی و اقتصادی این پدیده مضر اقتصادی به خوبی تبیین و راهکارهای مقابله با آن ارائه گردد.

واژگان کلیدی: قرآن، روایات، ارتشا، رشوه.

۱. دانشجوی کارشناس ارشد مترجمی زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران.

۲. استادیار گروه زبان و ادبیات عربی دانشگاه تربیت معلم آذربایجان.

۳. دانشجوی دکترای زبان و ادبیات عربی دانشگاه تهران.

مقدمه:

یکی از مبانی اقتصاد اسلامی مبارزه با پدیده رشوه است. در اسلام رشوه دهنده و رشوه گیرنده به شدت محکوم و مستحق آتش معرفی شده و پولی که از این راه تحصیل می‌شود حرام و نارواست. یکی از بلاهای بزرگی که از قدیم‌ترین زمان‌ها دامن‌گیر بشر شده و امروز با شدت بیشتر ادامه دارد، بلای رشوه خواری است که یکی از بزرگ‌ترین موانع اجرای عدالت اجتماعی بوده و هست و سبب می‌شود قوانین که قاعدتاً باید حافظ منافع طبقات ضعیف باشد، به سود مظالم طبقات نیرومند که باید قانون آن‌ها را محدود کند، به کار بیفتد.

شیوع رشوه خواری در یک کشور، علاوه بر این که امنیت اجتماعی و اقتصادی آن را از بین می‌برد، مانع بزرگی است بر سر راه سازندگی؛ زیرا کارگران و نیروهای عمل کننده به جای ابتکار و خلاقیت و ارائه طرح‌های مفید و سازندگی، در جهت تأمین معاش خود، به رشوه خواری روی می‌آورند که درآمدی بی‌حساب و بی‌دردسر است. رشوه خواری، همانند رباخواری، نیروهای فعال و تلاشگر جامعه را به هرز می‌دهد و آن‌ها را که باید در خدمت شکوفایی و رشد جامعه باشند تنبل، تن‌پرور، شکم‌باره، بی‌عار و بی‌تفاوت بار می‌آورد و موجب می‌شود که آنان به جای توسعه اقتصادی به تخریب اقتصادی پردازند.

در این مقاله نخست به بررسی معنای لغوی رشوه و هم‌خانواده‌های آن و سپس به بیان آن از دیدگاه قرآن و روایات و احادیث می‌پردازیم و سپس به عوامل گرایش به رشوه خواری و راهکارهای مقابله با آن می‌پردازیم.

معنای لغوی رشوه:

۱- رشوه: چیزی است که انسان برای ابطال حق و یا احقاق باطل می‌پردازد. (الزبیدی، ۲۰۵۱هـ، ج ۱۰ ص ۵۰)

۲- رشوه: رسیدن به خواسته از راه غیر قانونی است. (ابن اثیر، ۱۳۹۹هـ، ج ۲ ص ۲۲۶)

۳- رشوه: چیزی است که برای انجام مقصود به کسی داده می‌شود. (معین، ۱۹۷۸ م، ج ۲ ص ۱۶۵۸)

ریشه یابی:

واژه: «رشوه» از ماده: «رشاء» با الف ممدوده و به کسر راء گرفته شده، و «رشاء» به معنای زیر آمده است:

۱- ریسمان. ۲- ریسمان دلو. (شرتونی، ۲۰۰۷، ج ۱ ص ۴۰۷) ۳- ریسمان چاه. (ثعالبی، ۱۸۶۱ م، ص ۲۵۹)

۴- ریسمان بلند. (طبرانی، ۲۰۰۸هـ، ج ۲ ص ۳۹۲)

تناسب رشوه با ریسمان در این است که به وسیله ریسمان آب از چاه بیرون آورده می‌شود، و به وسیله رشوه برای

خواسته‌ها، چاره‌جویی می‌شود. (ابن اثیر، ۱۳۹۹هـ، ج ۲ ص ۲۶۶)

رشوه در آموزه‌های دینی:

مکتب انسان ساز اسلام به عنوان یک جریان زنده، اخذ رشوه را به مثابه یک عمل زشت، نفرت انگیز و گناه بزرگ و نابخشودنی، معرفی کرده و انسان‌ها را از رشوه گرفتن و واسطه‌گری بین دهنده و گیرنده به شدت نهی کرده است؛

پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: (لَعَنَ اللَّهُ الرَّاشِيَّ وَالْمُرْتَشِيَّ وَالرَّائِسَ الَّذِي يَمَشِي بَيْنَهُمَا) «لعنت خدا بر رشوه دهنده و رشوه گیرنده و واسطه بین آن دو باد» (بیهقی، ۱۹۹۴هـ، ص ۵۴). رشوه در زمره گناهان کبیره‌ای است که اگر در جامعه‌ای نفوذ کند، مفسد فراوانی از قبیل بی عدالتی، یاس و ناامیدی ضعفا و از بین رفتن اعتماد عمومی را به دنبال داشته و به تدریج شیرازه اجتماع را فرو می‌پاشد. به همین دلیل در آموزه‌های دینی، رشوه به شدت تقبیح شده و به رشوه خوار و رشوه دهنده، وعده عذاب الهی داده شده است.

در قرآن کریم در این باره از تعبیر «اکل به باطل» استفاده شده است؛ و لا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ وَتُدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِنَأْكُلُوا فَرِيقًا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ؛ و اموال یکدیگر را به باطل (و ناحق) در میان خود نخورید؛ و برای خوردن بخشی از اموال مردم به گناه، (قسمتی از) آن را (به عنوان رشوه) به قضاوت ندهید، در حالی که می‌دانید (این کار، گناه است). (بقره/۱۸۸) علامه طباطبایی در ذیل آیه فوق چنین می‌نویسد: «کلمه تدلو» مضارع از باب افعال است و «ادلا» به معنای آویزان کردن دلو در چاه است برای بیرون کشیدن آب و این کلمه را به عنوان کنایه در دادن رشوه به حُکام تا بر طبق میل آدمی رأی دهند، استعمال می‌کنند و این کنایه‌ای است لطیف که می‌فهماند مثل رشوه دهنده که می‌خواهد حکم حاکم را به سود خود جلب کند و با مادیات، عقل و وجدان او را بدزدد، مثل کسی است که با دلو خود، آب را از چاه بیرون می‌کشد. (طباطبایی، ۱۳۷۶ هـ، ج ۲، ص ۷۵)

همچنین در آیه ۴۲ سوره مائده، از تعبیر «سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَالُونَ لِلْسُّخْتِ» استفاده شده است. «سخت» به طور کلی به مال و کسب حرام اطلاق می‌شود و یکی از مصادیق آن، رشوه است. در روایات اسلامی نیز شاهد مقابله شدید و جدی معصومان (علیهم السلام) با موضوع رشوه خواری هستیم. پیامبر اکرم (ص) می‌فرماید: «خداوند لعنت کند رشوه گیر و رشوه پرداز و کسی که واسطه میان آنهاست» (مجلسی، بی تا، ج ۲۴، ص ۹). آن حضرت در حدیث دیگری می‌فرماید: «از رشوه به پرهیزید که آن، کفر محض است و صاحب رشوه هرگز بوی بهشت را احساس نخواهد کرد» (همان، ص ۵۲۳)

امام علی (ع) از قول پیامبر (ص) که حوادث آینده را برای ایشان بازگو می‌کنند، می‌فرماید: «ای علی! همانا این مردم به زودی با اموالشان دچار فتنه و آزمایش می‌شوند... حرام خدا را با شبهات دروغین و هوس‌های غفلت‌زا حلال می‌کنند؛ شراب را به بهانه این که آب انگور است و رشوه را که هدیه است و ربا را که نوعی معامله است، حلال می‌شمارند (نهج البلاغه، ۱۳۸۹ هـ. ش، خطبه ۱۵۶)

رشوه از دیدگاه قرآن:

۱- یا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ... وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ (بقره/۱۸۸)؛ «ای کسانی که خدا و رسول را تصدیق کرده‌اید ... ، اموال یکدیگر را به باطل نخورید»

در این آیه منظور از «خوردن» مطلق مصرف کردن است، اگر چه خوراکی نباشد، و در مورد واژه باطل اقوالی هست:

۱- منظور: ربا، قمار، و هر درآمدی از رهگذر اغفال مشتری حاصل گردد و ظلم است.

۲- مقصود: خوردن مال دیگران بدون استحقاق و معاوضه، البته این معنی شامل هدایایی که بر طبق موازین اخلاقی و اسلامی باشد، نمی‌شود.

۳- منظور این است که مالی را بر وجه نامشروع به دست آورند و در راهی که حلال نیست مصرف کنند. (طبرسی، ج ۳ ص ۵۹)

و از امام باقر (ع) روایت شده که منظور از باطل: ربا، قمار، کم فروشی و تجاوز به حقوق دیگران است. (کاشانی، ۱۹۶۸ م، ج ۱ ص ۴۰۹؛ طبرسی، ۱۹۹۴ م؛ ج ۳ ص ۴۹)

خلاصه اینکه هر گونه تجاوز، تقلب، غش، معاملات ربوی، معاملات نامشخص، خرید و فروش اشیاء بی فایده، وسائل فساد و ابزار گناه، همه در تحت این واژه جای می‌گیرند، و عنوان: «باطل» بر همه آنها صادق است و اگر در برخی از روایات لفظ باطل بر ربا و رشوه و قمار تفسیر شده، به عنوان بیان مصداق است و به معنای انحصار نیست.

۲- سَمَاعُونَ لِلْكَذِبِ أَكْأَلُونَ لِّلْسُحْتِ (مائده / ۴۲)؛ آنها با دقت (به سخنان تو) گوش می‌دهند تا (دستاویزی پیدا کنند و آن را) تکذیب نمایند؛ و بسیار مال حرام می‌خورند.

«سحت» در اصل برای یک معنی وضع شده است و آن: «استیصال» است. زمانی که گفته می‌شود: «سَحَتَ» و «أَسَحَتَ» یعنی: نابود و ریشه کن کرد.

«سَحَتَ اللَّهُ الْكَافِرَ» یعنی: خداوند کافر را مستأصل نمود.

«مال سحت» به هر مال حرامی که موجب ننگ و عار است گفته می‌شود؛ لذا به مال حرام از این جهت «سحت» می‌گویند که زود مستأصل می‌شود و دوام ندارد؛ و یا از این جهت که صاحبش را به عذاب بنیان کن دچار می‌کند. (رازی، فخر، ۱۹۴۶ م، ج ۱۱، ۲۳۴). در قرآن کریم لفظ «سحت» سه بار در سوره مائده، آیات ۴۲- ۴۴ و ۶۷ بکار رفته است.

رشوه از دیدگاه روایات:

۱- از امیرالمؤمنین (ع) روایت شده که فرمود:

«مِنَ السُّحْتِ تَمَنُّ الْمَيْتَةِ، الْكَلْبُ وَ مَهْرُ الْبَغِيِّ، وَالرُّشْوَةُ فِي الْحُكْمِ، وَأَجْرُ الْكَاهِنِ»؛ «پول میت، سگ، اجرت زن بد کاره، رشوه در قضاوت و اجرت کاهن، همه از مصادیق سحت می‌باشد» هر کسب حرامی و پستی را «سحت» می‌گویند؛ زیرا دین و مروت را ریشه کن می‌سازد. رشوه را سحت می‌گویند؛ زیرا اقتصاد را ریشه کن می‌سازد و امر تجارت را فاسد می‌کند. (رشید رضا، محمد، ۱۹۴۷ م، ج ۶، ص ۳۹۲)

۲- از رسول اکرم (ص) روایت شده که فرمود:

«مَا مِنْ قَوْمٍ يَظْهَرُ فِيهِمُ الرِّشَاءُ إِلَّا أُخْذُوا بِالرُّعْبِ»؛ در میان هیچ قومی رشوه رایج نمی‌شود جز این که مبتلای وحشت و اضطراب می‌گردند. (ابوعبدالله، احمد حنبل، ۱۹۴۳ م، ج ۴ ص ۲۰۵)

۳- رسول اکرم (ص) فرمود:

«يَأْتِي عَلَى النَّاسِ زَمَانٌ يَسْتَحِلُّ فِيهِ السُّحْتُ بِالْهَدِيَّةِ»؛ «زمانی برای مردم فرا می‌رسد که رشوه را به نام هدیه حلال می‌شمارند»

۴- پیامبر گرامی اسلام (ص) فرمود:

«الرَّأشِيُّ وَ الْمُرْتَشِي فِي النَّارِ»؛ «رشوه دهنده و رشوه گیرنده در آتش هستند». (العسقلانی، ابن حجر، ۱۹۸۴ م، ج ۲، ۲۴۹،)

۵- امام باقر (ع) فرموده: «اجرت بدکاره، پول سگ و لگردد، پول شراب و میت، و اجرت پیش‌گویی کننده سحت است.» (حر العاملی، شیخ، ۱۹۶۸ م، ج ۱۲ ص ۶۳)

۶- از وصایای رسول اکرم (ص) به امیرالمؤمنین (ع) است که فرموده: «ای علی! پول میت، سگ، خمر، اجرت بدکاره، رشوه در قضاوت و اجرت کاهن از مصادیق سحت می‌باشد» (همان، ج ۱۲ ص ۶۳)

۷- از امیر مؤمنان (ع) از طریق عامه روایت شده که فرموده: «ابواب سحت هشت است: رشوه در حکم، اجرت بدکاره، اجرت فحل (پول گرفتن برای به هم رسانیدن حیوانات)، پول میته و شراب و سگ و اجرت حجام و کاهن» (هندی، متقی، ۱۹۶۲ م، ج ۲، ص ۴۰۲)

در کتاب فتوح البلدان بلاذری چنین می‌خوانیم:

همین‌که یهودیان خیبر بر اثر عهدشکنی با پیغمبر (ص) و کمک به کفار قریش در جنگ خندق با دشمنان اسلام و همکاری خائنه با مهاجمین از خیانتشان طرفی نبستند و مانند کفار قریش دست خالی از میدان نبرد برگشتند، رسول اکرم (ص) به طرف خیبر عزیمت نمود و جنگ میان مسلمانان و یهودیان درگرفت؛ یهودیان از میدان جنگ فرار کردند و به قلعه‌های خودشان پناه بردند و در محاصره مسلمانان قرار گرفتند، پس از مدتی تسلیم شدند؛ در نتیجه املاکشان به نفع مسلمانان مصادره شد و مقرر گردید یهودیان خیبر تبعید شوند. عده‌ای از آن‌ها که در کارهای کشاورزی تخصص داشتند به پیغمبر (ص) پیشنهاد کردند که از تبعید معاف باشند و مانند سابق به همان کارهای کشاورزی مشغول شوند و در خدمت مسلمانان بمانند؛ چون در میان مسلمانان آن روز کسانی نبودند که بتوانند کارهای عمرانی را عهده‌دار شوند رسول اکرم (ص) پیشنهاد یهودیان کشاورز را پذیرفت و مقرر شد که مانند گذشته به کارهای کشاورزی سرگرم باشند و نصف درآمد ملکی از محصول زمینی و از محصول نخلستان‌ها متعلق به کشاورزان باشد و بعلاوه در صورت فعالیت بیشتر از رسول اکرم (ص) پاداش و جایزه نیز بگیرند. همین‌که موقع برداشت محصول رسید پیغمبر خدا (ص) عبد الله بن رواحه را مأمور وصول درآمد فرمود و دستور داد که مطابق قرارداد، نصف محصول به کشاورزان تسلیم شود. عبد الله مطابق دستور عمل کرد و هر قسمتی از محصول را به دو سهم متساوی تقسیم کرد و آن‌ها را مخیر ساخت که هر قسمتی را که می‌خواهند بگیرند؛ یهودیان مبلغی رشوه به عبد الله پیشنهاد کردند، ولی عبد الله گفت: مطابق دستور اسلام رشوه حرام است و مسلمان نمی‌تواند رشوه بگیرد و حرام بخورد، و از طرف دیگر چون عمل مسلمان باید مقرون به عدالت باشد به خود حق نمی‌دهم حتی یک مثقال زیاد از سهم شما به نفع بیت‌المال بردارم! همین‌که یهودها این وظیفه‌شناسی و امانت را از عبد الله مشاهده کردند، گفتند: «بهذا اقامت السماوات و الارض» یعنی بر اساس چنین عدالت و نظم و انضباطی است که آسمان‌ها و زمین پای برجا مانده و همین نظم و قاعده است که آسمان‌ها و زمین را اداره می‌کند! (بلاذری، ابوالحسن، ۱۹۴۶ م، ص ۴۳۳)

عوامل گرایش به رشوه و رشوه خواری:

ایمان ضعیف: مهم‌ترین دلیل گرایش به این گناه کبیره، ضعف ایمان و عدم آراستگی به زیور تقوا و پرهیزگاری است. شخص با ایمان به دلیل توکل بالایی که به رحمت الهی دارد، مطمئن است که خداوند مشکلات اقتصادی او را به

نحو احسن برآورده می‌کند و دیگر نیازی به دست یازیدن به گناه رشوه ندارد. همچنین شخص باتقوا از نیروی قناعت ورزی برخوردار است و همین نیرو، وی را از حرص و طمع و در نتیجه افتادن در دام رشوه رهایی می‌بخشد.

سودجویی و منفعت طلبی: انسان، دارای گزینه منفعت طلبی است و همواره در راستای منافع خود حرکت می‌کند. اموری مانند انجام سریع و خارج از نوبت کار، علاقه به زراندوزی و دست‌یابی به پول بیشتر در معاملات، فرار از مجازات یا فرار از پرداخت مالیات و... ریشه در گزینه منفعت طلبی افراد دارد و رشوه از ابزار دست‌یابی آن‌ها به این گونه اهداف است.

مشکلات اقتصادی کارکنان: پایین بودن سطح حقوق کارکنان و عدم تأمین مالی یکی از زمینه‌های رشوه در ادارات است.

موانع اداری: وجود قوانین دست و پاگیر در ادارات نیز از عمده دلایل گرایش کارمندان ادارات به رشوه خواری است.

جهل: گاه قبح رشوه برای شخص روشن نیست؛ اما اغلب قبح آن معلوم است و به تدریج که افراد از طریق رشوه به آسانی مشکلات خود را مرتفع می‌سازند، قبح آن نیز فرو می‌ریزد و دیگر کسی نسبت به آن اعتراض نمی‌کند. (وجدانی، سرابی، ۱۳۸۷ هـ ص ۴۴)

حرص دنیا و دوری از معنویت: اخلاق، ایمان و معنویت، اساس ارزش‌ها و فضایل انسانی به حساب می‌آیند و باعث فداکاری، عفت و پاک‌دامنی انسان می‌شوند و سبب چشم پوشی و بی‌اعتنایی به برخی لذایذ مادی، به خصوص اعمال نامشروع و خلاف قانون می‌گردند. در طرف مقابل، فقدان ایمان، دوری از معنویت و بی‌توجهی به توحید و معاد، اساس هر جرم و جنایت از جمله ضایع نمودن حقوق دیگران را تشکیل می‌دهند، چنان که در قرآن کریم در سوره نحل آیه ۶۰ به آن اشاره شده است: «لِّلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ مَثَلُ السَّوْءِ وَلِلَّهِ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ؛ برای آن‌ها که به سرای آخرت ایمان ندارند، صفات زشت و برای خداوند صفات عالی است و او قدرتمند و حکیم است.»

عدم تعادل دخل و خرج: از جمله عواملی که در ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی، نقش به‌سزایی دارد، فقر و تنگدستی است. در آموزه‌های دینی نیز از فقر به عنوان مرگ بزرگی که دنیا و آخرت انسان را نابود می‌کند، یاد شده است؛ لذا کارشناسان علوم اجتماعی عدم تعادل دخل و خرج کارگران، کارمندان و مدیران را به عنوان عامل مؤثر در شیوع رشوه خواری، معرفی می‌کند.

ضعف در اجرای قانون: قدرت و صحت عمل قوه قضاییه در هر جامعه‌ای، مهم‌ترین عاملی است که می‌تواند سلامت و بقای جامعه را تضمین کند. برخی از عوامل قانون‌گریزی و نظم‌ستیزی به نارسایی‌هایی بر می‌گردد که در دستگاه قضایی و توابع آن وجود دارد. ضعف نظام در اعمال جدی و قاطعانه قانون و باز بود منتهای فرار از آن، باعث

جری شدن خلافکاران و تشویق آنان به ادامه و گسترش خلافکاری می‌شود. زیان و آسیبی که از این طریق بر شهروندان پایبند به قانون وارد می‌آید و بهای سنگینی که بابت قانون‌گرایی خویش می‌پردازند، موجبات جذب ناخواسته آنان به صف قانون شکنان و تسری فرهنگ قانون‌گریزی و نظام ستیزی در بخش‌های دیگر جامعه را فراهم می‌آورد. (اداره کل زندان‌ها، ۱۳۸۸هـ، ۱۵).

آثار و پیامدهای رشوه خواری از لحاظ اقتصادی:

یکی از بلاهای بزرگی که از قدیم‌ترین زمان‌ها دامن‌گیر بشر شده و امروز با شدت بیشتر ادامه دارد، بلای رشوه خواری است که یکی از بزرگ‌ترین موانع اجرای عدالت اجتماعی بوده و آثار و پیامدهای منفی فراوانی را بر جای می‌نهد و هزینه‌های هنگفتی را در حوزه‌های سیاست، اقتصاد و فرهنگ، بر جای می‌گذارد که اجمالاً به چند نمونه آن اشاره می‌شود:

۱- پایمال شدن حق مردم و شیوع فساد: شیوع رشوه و فساد اداری، محبوبیت و مشروعیت حکومت و قانون را از بین می‌برد. هرگاه جامعه و مردم، متوجه شوند که با پرداخت رشوه، حقوق شهروندی پایمال شده و خلافکاری‌ها و قانون شکنی‌ها در حوزه‌های مختلف جریان پیدا کرده است، اعتماد و اطمینان‌شان را نسبت به قوانین و متولیان قانون از دست خواهند داد، در این میان افراد سودجو، فرصت طلب، خلاف کار و قانون ستیز، همیشه دنبال روزه‌ها و راه‌هایی هستند تا بتوانند با اعمال خلاف قانون، منافع شومشان را به دست آورند.

۲- ایجاد شرایط نامطلوب اقتصادی: اگر از رشوه خواری و فساد اداری جلوگیری نشود، در اندک زمانی تسری پیدا کرده و فراگیر خواهد شد. در نتیجه، از سرمایه‌گذاری‌های بلند مدت داخلی و خارجی، جلوگیری می‌شود، استعدادها در مسیر نادرست هدایت می‌گردد، ارجحیت‌ها و رویکردهای فناوری به بیراهه می‌روند، افراد به جای ایجاد مراکز آموزشی و درمانی و ... در روستاها به سمت پروژه‌های پر سود کشانده می‌شوند، با درگیر شدن شرکت‌ها در فعالیت‌های غیر قانونی، در آمد دولت کاهش پیدا می‌کند و دولت نیز با افزایش مالیات، فشار بر اقشار آسیب پذیر جامعه را بیشتر خواهد کرد.

راه حل چیست؟

برای رفع معضل فساد اداری و پدیده رشوه خواری، توجه به امور ذیل، مشکل گشا خواهد بود:

۱- تقویت بنیه‌های اخلاقی و اعتقادی: بخش اعظمی از مشکلات، ناهنجاری‌ها و آسیب‌های اجتماعی، زاییده و معلول تربیت غلط و آموزش ناسالم است. هرگاه انسان از نظر اخلاقی و اعتقادی، تربیت سالم داشته و به این مرحله از باورمندی نایل شده باشد که اعمال کوچک و بزرگ و خوب و بد او، در دادگاه عدل الهی دقیقاً محاسبه می‌شود و کیفر و پاداش متناسب با آن، بلکه شدیدتر و قوی تر را به دنبال خواهد داشت، دست و پای خود را جمع خواهد کرد و هر

قدر این باور و اعتقاد نسبت به احکام الهی و اسلامی و اخلاق انسانی بیشتر شود، ضریب اعتماد و اطمینان و درستکاری در بین آحاد جامعه، سیر صعودی پیدا خواهد کرد.

برای مبارزه با رشوه و رشوه خواری مؤثرترین وسیله، تحکیم مبانی اعتقادی در دل مردم می‌باشد، متخصصین بزه شناسی گفته‌اند: «چراغ ایمان را در دل برافروزید؛ زیرا ایمان مؤثرترین حربه در مبارزه با کلیه مفاسد اجتماعی و اخلاقی است.» (هادیانفر، سیدرضا، ۲۰۰۵ م، ج ۲، ۱۰۳۶)

۲- کاهش فاصله طبقاتی: بخشی از مشکلات و نارسایی‌های اجتماعی، مثل شیوع رشوه خواری، معلول فاصله‌های طبقاتی است که در رده‌های مختلف اجتماعی به چشم می‌خورد، هرگاه افراد جامعه متوجه شوند که عده‌ای با استفاده از پارتی بازی و رشوه دهی، مناصب دولتی را تصاحب کرده و در عرصه‌های اقتصادی و به دست آوردن ثروت‌های باد آورده، یک شبه، راه صد ساله را طی کرده و به زندگی‌شان سر و سامان بخشیده‌اند، آنان به طمع می‌افتند و به سمت و سوی خلافتکاری و قانون ستیزی کشیده می‌شوند؛ ولی در صورتی که «عدالت اجتماعی» در جامعه پیاده شود، قطعاً خیلی از مشکلات و نارسایی‌ها، حل و فصل خواهد شد.

۳- اعطای حقوق کافی به کارمندان:

امیر مؤمنان علی (ع) پس از تبیین نکات برجسته‌ای که باید در گزینش کارگزاران منظور شود، به اعطای حقوق کافی به آنان فرمان می‌دهد و می‌فرماید: «پس روزی آنان را فراخ دار، که فراخی روزی به آنان توان دهد که در اصلاح خویشتن بکوشند، و از اموالی که در تحت اختیارشان هست بی‌نیاز گردند، و در صورت مخالفت با فرمان و یا خیانت به امانت تو حجتی باشد بر آنان.» (نهج البلاغه، ۱۳۸۹ ه، ۳۵۲)

۴- نظارت بر کار کارمندان دولت:

امیر مؤمنان علی (ع) آنگاه دستور می‌دهد که والی شخصاً کارهای کارمندان دولت را تحت مراقبت داشته باشد، و برای آنان از افراد امین مراقب نصب کند که همواره کارهای آنان را تحت نظر و مراقبت داشته باشند؛ حضرت در ادامه می‌فرماید:

«آنگاه دقیقاً بر کارهای آنان مراقبت کن، و از افراد امین و وفادار بر آنان جاسوس بگمار، که مراقبت نهایی تو بر امور آنان موجب گرایش آن‌ها بر رعایت امانت و شفقت بر رعیت می‌باشد.» (همان، ص ۴۳۵)

۵- مجازات مفسدان

امیر مؤمنان علی (ع) به والی مصر فرمان می‌دهد که اگر پس از این همه دقت در گزینش، تأمین آسایش کارمندان، و مراقبت رفتار آنان، خیانت آنان ثابت شد، شدیداً آنان را مجازات کند و خیانت آنان را برملا سازد.

«اگر یکی از آنان دست به خیانتی گشود، و گزارش جاسوسان تو بر آن خیانت هم‌داستان شد، به این گواهی بسنده کن، او را با تنبیه بدنی به کیفر خود برسان، بر آنچه از طریق خیانت به دست آورده مواخذه کن، او را بر خاک مذلت بنشان، او را خیانت‌کار بشمار، و ننگ اتهام را بر گردنش بینداز.» (همان، ص ۴۳۶)

نتیجه:

متون دینی و قرآنی هرچند در دوره فرهنگی معین و بافت تاریخی - اجتماعی خاصی شکل گرفت؛ اما افق معرفی و ایدئولوژیکی آن محدود به زمان تولید خود باقی نماند و از آنجایی که متن قرآنی یک متن دینی و مقدس است، این امر سبب شده است تا در هر دوره‌ای با اقبال بیشتری از سوی مسلمانان روبرو شود و احکام خود را از آن استخراج کنند، رشوه از جمله موانع رونق اقتصادی است که در قرآن و روایات به آن اشاره شده است.

شیوع رشوه خواری در یک جامعه، علاوه بر این که امنیت اقتصادی، حقوقی و اخلاقی آن را از میان می‌برد، مانع بزرگی است بر سر راه سازندگی و توسعه؛ چه اگر کارگزاران و مسئولان امر، به جای ابتکار، خلاقیت و ارائه برنامه‌های مفید، به رشوه خواری روی آورند، موتور تولید و توسعه از حرکت بازمی‌ایستد و جامعه به ورطه رکود اقتصادی و سقوط اخلاقی در می‌گلتد، پس از بررسی علل و عوامل وجود این پدیده شوم در جامعه اسلامی پی می‌بریم که در جامعه اسلامی می‌توان بر طبق آیات قرآنی و آموزه‌های دینی به ارائه راهکارهایی به منظور مقابله با این پدیده پرداخت.

منابع و مأخذ:

۱. قرآن کریم، ترجمه آیت الله مکارم شیرازی.
۲. نهج البلاغه، (۱۹۸۸ م)، ترجمه، دشتی محمد، موسسه فرهنگی امیر المومنین، چاپ دوم.
۳. ابن الأثیر، أبو السعادات المبارک، (بی‌تا)، النهایة فی غریب الأثر، المکتبة العالمیة، چاپ بیروت.
۴. ابن فارس، (۱۸۶۷ م)، معجم مقاییس اللغة، چاپ بیروت.
۵. أبو عبد الله الشیبانی، أحمد بن حنبل، (۱۹۴۳ م)، مسند، قاهره، الناشر: مؤسسه قرطبة.
۶. البلاذری، أبو الحسن أحمد بن یحیی، (۱۹۴۶ م)، فتوح البلدان، بیروت، دار و مکتبة الهلال.

۷. بیهقی، أبو بکر، (۲۰۰۵ م)، سنن البیهقی الکبری، تحقیق: محمد عبد القادر عطا، مکه المکرمه، مکتبه دار الباز.
۸. بیهقی، ابوبکر ریاض، (۱۴۲۳ هـ ق ۲۰۰۳ م)، شعب الإیمان، مکتبه الرشد للنشر والتوزیع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفیه ببومباي بالهند، الطبعة الأولى.
۹. الثعالبی، ابی منصور، (۱۸۶۱ م)، فقه اللغة، چاپ دوم، مکتبه المجلس و المجلس العلمی.
۱۰. رازی، امام فخر، (۱۹۴۶ م)، تفسیر مفاتیح الغیب، دار الطباعة للنشر، چاپ بیروت.
۱۱. رشید رضا، محمد، (۱۹۴۷ م)، تفسیر المنار، چاپ دوم دار الطباعة للنشر، بیروت.
۱۲. الزبیدی، مرتضی، (۱۲۰۵ هـ)، تاج العروس من جواهر القاموس، چاپ کویت.
۱۳. شرتونی، سعید، (۲۰۰۷ م)، اقرب الموارد فی فصیحه العربیه و الشوارد، تهران، چاپ دوم.
۱۴. طباطبائی، علامه، (۱۳۷۶ هـ)، تفسیر المیزان، ترجمه: موسوی همدانی، محمد باقر، دفتر انتشارات اسلامی.
۱۵. طبرانی، سلیمان بن أحمد، (۱۴۱۵ هـ ق - ۱۹۹۴ م)، المعجم الکبیر تحقیق: حمدی بن عبد المجید السلفی، القاهرة، مکتبه ابن تیمیة، چاپ دوم.
۱۶. عاملی، شیخ حر، (۱۹۶۸ م)، وسایل الشیعه، چاپ ۲۰ جلدی، چاپ چهارم، المکتبه الاسلامیه.
۱۷. العسقلانی، ابن حجر، (۱۹۸۴ م)، تبصیر المنتبه بتحریر المشتبه، به کوشش علی محمد بجاوی، بیروت: المکتبه العلمیه.
۱۸. طبرسی، امین الاسلام، (۱۹۹۴ م)، مجمع البیان، چاپ تهران، چاپ دوم.
۱۹. طریحی، فخرالدین، (۱۹۴۸ م)، مجمع البحرین، المکتبه العالمیه، چاپ بیروت.
۲۰. کاشانی، ملامحسن فیض، (۱۹۶۸ م)، تفسیر صافی، موسسه الاعلمی للمطبوعات، چاپ بیروت.
۲۱. گذری بر رشوه از دیدگاه فقه و حقوق، ۱۳۸۸، اداره کل زندانهای کشور.
۲۲. مجلسی، علامه، (بی تا)، بحار الانوار، جلد ۲۴، ترجمه محمد ابراهیم قمی.
۲۳. معین، محمد، (۱۳۸۲ هـ)، فرهنگ معین، تهران، انتشارات معین چاپ دوم.
۲۴. هادیان فر، سید رضا و غلامحسین بیابانی، (۲۰۰۵ م)، فرهنگ توصیفی علوم جنایی، معاونت آگاهی ناجا.
۲۵. هندی، متقی، (۱۹۶۲ م)، کنز العمال، چاپ بیروت، چاپ سوم.
۲۶. وجدانی، سرابی، (۱۳۸۷ هـ)، کوشش و کار از نظر اسلام، قم چاپ اول.